

Механізми збільшення кількості жінок у політиці

4 лютого 2019

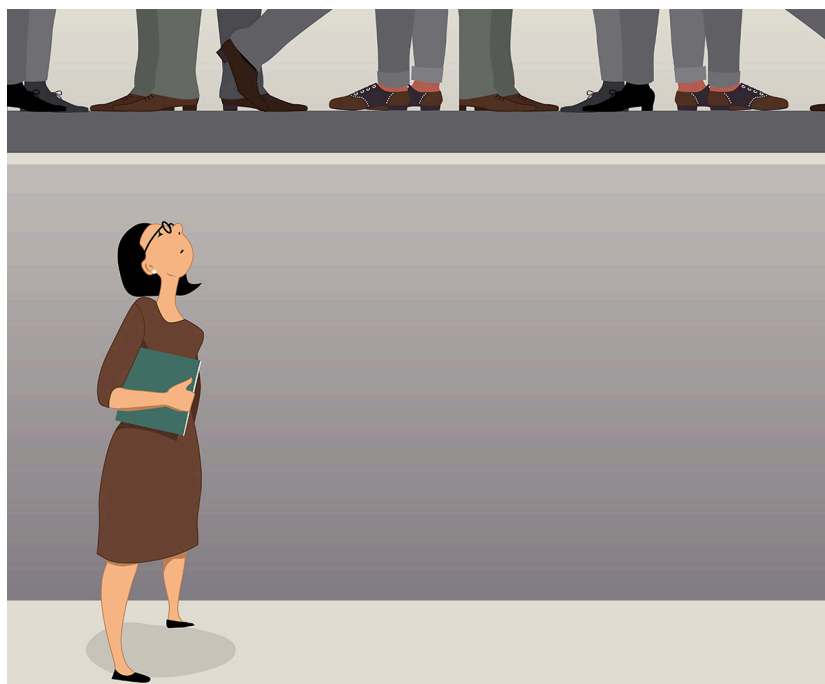

Тамара Марценюк

соціологиня, гендерна експертка і освітня активістка

Тамара Марценюк – кандидатка соціологічних наук, доцентка кафедри соціології Києво-Могилянської академії, гостьова дослідниця низки міжнародних програм, зокрема, програми ім. Фулбрайта у Колумбійському університеті (США, 2017-2018). Авторка більше 100 наукових праць (у міжнародних і українських фахових виданнях), низки публіцистичних статей, розділів підручників і книг, зокрема «Гендер для всіх. Виклик стереотипам» (2017), «Чому не варто боятися фемінізму» (2018), «Захисники галактики: влада і криза в чоловічому світі» (2020). Викладає на кафедрі соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія» з 2004 року. Близько 20 років займається дослідженнями на гендерну тематику. Сфера наукових інтересів – соціальна структура суспільства і гендерні відносини, гендер і політика, різноманітні форми жіночого активізму (у період від ЄвроМайдану 2013-2014 років до повномасштабного вторгнення) тощо. Має популярний онлайн курс на платформі «Прометеус» «Жінки і чоловіки: гендер для всіх». Поділяє ідею публічної соціології – науки і досліджень заради суспільних змін, тому постійно залучена у різноманітні міжнародні дослідницькі або викладацькі проекти. Із 2015 року разом із дослідницькою командою провела серію із п'яти соціологічних досліджень «Невидимий батальйон» про становище жінок у Збройних силах України. У 2023 році за внесок у дослідження на тематику фемінізму і гендерної нерівності отримала міжнародну нагороду ім. Емми Голдман.

Жінки в середньому по світу посідають лише 24 % місць у національних парламентах^[1]. Передусім суттєві відмінності в рівні залученості жінок до великої політики помітно на регіональному міжнародному рівні^[2]. Лідер— це регіон Скандинавії (Швеція — 46 %, Норвегія — 41 %, Данія — 37 % також країни ЄС загалом (у середньому 30 %). Хоча і в ЄС є різниця, а перед ведуть такі успішні в сенсі представництва жінок країни, як Фінляндія (42 %), Франція (41 %), Іспанія (39 %), Бельгія (38 %), Нідерланди (36 %), Італія (36 %), які контрастують з Угорщиною (13 %) і Мальтою (12 %). Найгірша ситуація в кількох азійських (Таїланд — 5 %, Шрі-Ланка — 6 %) і арабських (Ємен — 0 %, Оман — 1 %, Кувейт — 3 %) державах.

Україна наразі посідає аж 146-те місце в рейтингу (розділяючи його з такими державами в Західній Африці, як Ліберія і Сьєрра-Леоне)^[3]: у нас лише 12 % жінок у Верховній Раді. Росія трішки попереду — 128-ме місце із 16 % жінок у Державній Думі. Країни колишнього соцтабору не просунулися в лідери за кількістю жінок у парламентах. Трансформаційні процеси і боротьба за важливі економічні ресурси не сприяли істотному залученню жінок у велику політику. Виділяється хіба що Білорусь, у якої 35 % і 30-те місце у світовому рейтингу, але це країна, що їй

притаманний радянський спадок радше видимості парламенту як владного органа.

Загалом у світі за кількістю жінок у парламенті лідирують такі країни, як Руанда (61 %), Куба (53 %), Болівія (53 %). У чому секрет цих країн із великим представництвом жінок? Що треба зробити, щоб змінити ситуацію із залученням жінок у велику політику на краще?

Існує два основні сценарії політики забезпечення рівних прав і можливостей — так звана «дія знизу» (йдеться передусім про наявність консолідованого жіночого руху, здатного ефективно лобіювати залучення жінок) та «дія згори» (це, зокрема, вплив міжнародної спільноти, підтримувальна державна політика і позитивне ставлення партій до гендерної рівності).

Державна політика підтримки жінок втілюється насамперед через гендерні квоти як тимчасові підтримувальні дії задля збільшення кількості жінок у політиці. Квоти вважаються так званим швидким шляхом зміни політики представництва жінок. Натомість традиційніший шлях — це повільний, поступальний, покроковий, який потребує багато років, щоб змінити ситуацію.

Повільний і швидкий шлях у політиці гендерної рівності

Більше як половина країн світу запровадили законодавчі і добровільні партійні квоти^[4]. Руанда здивувала світ після виборів 2003 року. Вона стала і дотепер залишається першим номером у списку країн з найбільшим відсотком жінок у парламенті — 61 %. Таке явище дослідниці назвали новим напрямом у світовій політиці, «швидким шляхом до гендерного балансу в політиці»^[5].

Швеція й інші скандинавські країни — приклад покрокового, тобто повільного шляху до рівності між чоловіками й жінками в політиці. Швеції знадобилося майже 60 років, щоб переступити межу у 20 %, і 70 років для досягнення 30 %^[6]. Такий довгий період входження жінок у політику на рівні ухвалення рішень пояснюється тим, що жінки не мають таких самих політичних ресурсів, як чоловіки. Тобто потрібен певний час, щоб підготувати жінок до входження в політику і звільнити суспільство від упереджень щодо цього.

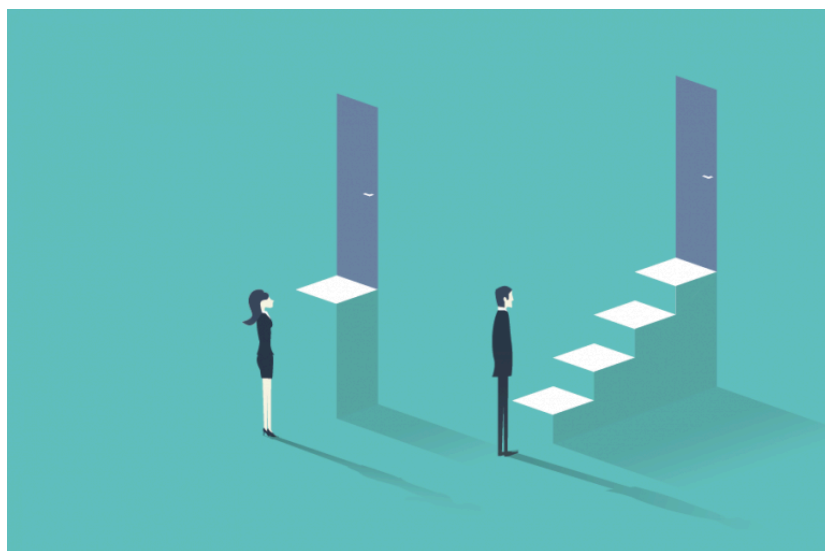
Цікаво, що на думку дослідниць скандинавської гендерної політики Друд Далеруп і Леніти Фрайденваль, «Північні країни (серед них і Швеція), попри високий рівень представництва жінок, більше не можуть правити за модель для збільшення жіночого представництва»^[7]. Науковиці пропонують натомість альтернативу — швидкий шлях, який відкидає ідею поступового збільшення жіночого представництва у великій політиці. Усунення і дискримінація — ключові проблеми, які потребують швидкого вирішення шляхом позитивних дій. Це особливо актуально для країн, які не можуть чекати понад півстоліття, щоб досягнути гендерної рівності.

Позитивні заходи задля залучення жінок у політику

Серед міжнародних механізмів залучення жінок у політику — компенсаційні дії, або позитивні заходи (affirmative actions). Це спрямовані проти дискримінації за ознакою статі спеціальні, зазвичай тимчасові заходи з подолання наслідків дискримінації, яка мала місце в минулому або триває, для створення фактичної рівності можливостей та рівного ставлення до чоловіків і жінок. Спектр таких заходів досить широкий, наприклад:

- визначення завдань, цілей або квот участі жінок у видах діяльності чи секторах, де жінки мало представлені;
- сприяння доступу жінок до ширших можливостей в освіті, професійному навчанні та зайнятості в «нетрадиційних» для жінок секторах;
- заходи для забезпечення швидкого кар'єрного зростання (наставництво чи менторство, залучення жінок до вже створених мереж);

- інформування й заохочення роботодавців до найму і просування жінок;
- створення умов праці так, щоб це відповідало потребам працівниць із сімейними обов'язками;
- сприяння більшому розподілу професійних, сімейних і громадянських обов'язків між чоловіками й жінками тощо^[8].

У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005) у статті 3 зазначено: «державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована на: утвердження гендерної рівності; недопущення дискримінації за ознакою статі; застосування позитивних дій; забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень; забезпечення рівних можливостей жінкам і чоловікам щодо поєднання професійних та сімейних обов'язків...»^[9]. У законі сказано також про те, що роботодавець зобов'язаний «забезпечувати жінкам і чоловікам можливість суміщати трудову діяльність із сімейними обов'язками» (стаття 17).

Створення дружнього до сім'ї робочого середовища

Поняття «дружнього до сім'ї робочого середовища» передбачає, що працівникам і працівницям надається змога адекватно поєднувати роботу і родинні обов'язки, тобто менше переживати стресів, бути більшою мірою щасливими. Гнучкий робочий графік (ви пізніше виходите на роботу або чергуєтеся з колегою), неповний робочий день (частину роботи можна виконувати онлайн удома), обладнання дитячих кімнат у

парламенті тощо — приклади робочого середовища, де сім'я як цінність, як невилучна частина працівника чи працівниці береться до уваги.

Важливе, зокрема, питання, як довго жінка після народження дитини може не працювати, як це впливає на її професійну діяльність і на розвиток дитини. Наприклад, тому, що фінські жінки хочуть і можуть народжувати дітей, сприяють дві речі — соціальна підтримка з боку держави (зокрема, дитячі садочки) і впевненість у тому, що після відпустки по догляду за дитиною вони зможуть бути конкурентоспроможними на ринку праці^[10].

Варто згадати і про такий ресурс, як час, що має значення на рівні з владним і матеріальним ресурсами. Чи вистачає у жінок часу, щоби працювати на таких типах роботи, які вимагають понаднормової праці задля кращої кар'єри (політика, бізнес тощо)? І хоча зрозуміло, що проблематика дружнього до сім'ї робочого середовища стосується передусім жінок (адже саме за ними досі закріплено працю в приватній сфері), останні тенденції політики гендерної рівності в низці країн чітко демонструють активне залучення чоловіків до цих питань.

Лобіювання жіночого представництва, мережева і менторська підтримка жінок

Європейське жіноче лобі (ЄЖЛ) (European Women's Lobby)^[11] — це найбільша парасолькова організація жіночих об'єднань у ЄС, які працюють з питаннями жіночих прав і рівних можливостей жінок і чоловіків. Членство у ЄЖЛ поширюється на організації в усіх 28 країнах-членах ЄС і в трьох країнах-кандидатах, а також на 20 загальноєвропейських організацій. ЄЖЛ засновано 1990 року і нині нараховує більше як 2500 організацій у 31 країні.

Серед напрямів роботи організації один стосується просування жінок у політику. Тут показова ідея поширення так званого менторства — одного з механізмів залучення жінок у політику. ЄЖЛ, зокрема, започаткувало мережу європейського політичного менторства (European Political Mentoring Network). Проект менторства було розроблено спеціально під вибори до Європарламенту 2014 року в рамках «50/50 кампанії» ЄЖЛ, мета якої — збільшити представництво жінок в інституціях на рівні ЄС.

Загалом ЄЖЛ тісно співпрацює з ЄС, Радою Європи й ООН у сфері пропагування ідей гендерної рівності та збільшення кількості жінок у політичних структурах.

В Україні для покращення ситуації з доступом жінок у політику теж реалізується низка проектів та ініціатив. Наприклад, «Жінки — це 50 % успіху України» — соціальний проект (його ініціатор — Національний демократичний інститут (NDI)), спрямований на активізацію й підтримку жінок у громадському і політичному житті, врівноваження представництва жінок і чоловіків на ключових позиціях заради пришвидшення створення справді європейської моделі суспільства^[12]. Проект стартував у вересні 2014 року у Вінницькій і Львівській областях із початком пілотної громадсько-інформаційної кампанії під гаслом «Жінки — це 50 % успіху України». У 2015 році в Україні проводили чергові вибори депутатів місцевих рад. Тому одне із завдань проекту стосувалося збільшення видимості жінок у політиці та жінок-кандидаток, які братимуть участь у місцевих виборах 2015 року.

Наснаження (empowerment) жінок через освіту

Освіта — одна з передумов громадянської активності, прагнення до змін і покращення ситуації в країні. Освіту можна і доцільно здобувати не лише в певний обмежений період часу, а протягом усього життя. Так уважають засновниці унікального для міжнародного досвіду навчального закладу — Жіночої народної школи у Гетеборгу, яка є прикладом так званої низової ініціативи у сфері освіти і жіночого руху^[13]. Авторки ідеї вже більше як двадцять років збирають у своїх стінах жінок різного віку і дають їм можливість самим обирати програми навчання, курси й тренінги залежно від потреб, щоб краще інтегруватися і впевненіше почуватися у шведському суспільстві.

Гендерну теорію і проблеми нерівності треба викладати зрозумілою для пересічних жінок мовою, щоб залучити шведок із різних соціальних прошарків суспільства до громадських ініціатив. Інститут освіти — важливий чинник мобілізації людських ресурсів, зокрема через низову активність. Як відомо, у Швеції низовий жіночий активізм сприяв тому, що питання гендерної рівності було не просто проголошено на рівні офіційних документів, а втілено на практиці.

Експертки з гендерної політики погоджуються, що один із найважливіших чинників, який може допомогти збільшити кількість жінок, готових обійняти керівні посади, — наявність у країні жіночого руху чи організації, які порушують жіноче питання. Саме жіночий рух, жіночі організації, феміністичні ідеї зіграли важливу роль для формування інституційних засад регулювання гендерних відносин у Швеції, для збільшення політичного представництва жінок в органах влади, для налагодження інституційних зв'язків між основними інституціями шведського суспільства, як-от державою, освітою і наукою, ЗМІ.

З огляду на структуру і зміст навчальних програм у Жіночій народній школі, її унікальність полягає, по-перше, в поєднанні різноманітних жінок із дуже різним соціальним походженням, котрі повинні при цьому співпрацювати; по-друге, в низовій ініціативі, яка походить з жіночого руху; по-третє, в контактах із гендерними дослідницями й академічною спільнотою. Адже солідарність і співпраця — важливі передумови будь-якої успішної ініціативи.

Регіональні і партійні об'єднання жінок

Важливо поєднувати реформи політичних інституцій із цільовою підтримкою партійних активісток усередині партій і поза ними. У 1994 році в рамках Європейського форуму за демократію і солідарність (European Forum for Democracy and Solidarity)^[14] створено Робочу групу для жінок (Women Working Group) з метою привернути увагу до гендерних аспектів розбудови демократії і підвищення статусу жінок у країнах з перехідною економікою. Ця робоча група розпочала низку заходів по всьому регіону Центральної і Східної Європи. Мережа є коаліцією жіночих організацій і груп, яких пов'язують соціально-демократичні, ліві й прогресивні політичні погляди.

Однак подекуди в країнах є свої коаліції, покликані вирішувати проблеми з низькою залученістю жінок у політику. Наприклад, у Хорватії 2010 року із центристсько-лівих партій було створено так звану «Кукуріку коаліцію». Серед її завдань — подолання гендерної нерівності.

В Україні створено Українську жіночу демократичну мережу^[15] (Women's Democracy Network), це українське відділення глобальної ініціативи — Міжнародного республіканського інституту (IRI). Ще один приклад міжпартійної депутатської взаємодії — міжфракційне депутатське об'єднання «Рівні можливості», яке останніми роками активно працює з тематикою забезпечення гендерної рівності.

Активний жіночий рух, або «дія знизу»

Сильний жіночий (чи феміністичний) рух — запорука успіху гендерної політики із залучення жінок у низці країн світу. У Швеції жіночі групи, особливо в політичних партіях, доклали багато зусиль, щоб впровадити ідеї гендерної рівності в країні. Уявіть, що Швеція з її так званим державним фемінізмом (дружньою до жінок політикою соціал-демократів) ще в 1970-х роках визнала примусовий сексуальний контакт у шлюбі не «подружнім обов'язком», а зґвалтуванням.

Одна з керівниць Європейського жіночого лобі Соня Локар вважає, що для мобілізації важливо організувати велику і впливову жіночу коаліцію, тобто об'єднати дуже різні групи жінок: не тільки партійних активісток, а й бізнес-леді, журналісток, громадських активісток та ін. Схожу структуру жіночої солідарності було вдало сформовано в Польщі, вона пролобіювала ухвалення гендерних квот.

Також для жінок, у яких набагато менше, ніж у чоловіків, матеріальних ресурсів, важлива фінансова підтримка їхніх виборчих кампаній. У США існує «Список Емелі» (EMILY's List) — акронім від Early Money Is Like Yeast, що перекладається як «гроші, зібрані якомога раніше, є дріжджами». Мається на увазі, що для жінок доцільною буде фінансова підтримка на початку передвиборчої кампанії.

Державна політика з підтримки жінок (наприклад, гендерні квоти) і жіночий рух — це те, що зазвичай добре працює разом. Як зазначила Мелані Вервір, спеціальна амбасадорка США з глобальних жіночих проблем в уряді Обама: «Добитися розподілу влади — дуже складна мета, особливо коли немає великого бажання цією владою поділитися. Однак розмаїття, яке передбачає і жінок як акторок, дуже важливе для якості політичного процесу, бо половина населення повинна мати можливість брати участь в ухваленні рішень»^[16]___.

^[1] ___ Станом на 1 листопада 2018 року. Узято 9 січня 2019 року з бази даних: Women in National Parliaments / Inter-Parliamentary Union // <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>

^[2] ___ Там само. Таблиця «Регіональні середні значення».

^[3] ___ Станом на 1 листопада 2018 року. Узято 9 січня 2019 року з бази даних: Women in National Parliaments // <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>

^[4] ___ Див. базу даних гендерних квот: <https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas>

^[5] ___ 'Quotas as a "Fast Track" to Equal Political Representation for Women: Why Scandinavia is No Longer the Model'. Presented at the American Political Science Association's Annual Meeting, Philadelphia, August 2003.

^[6] ___ Таблицю з кількістю і відсотками жінок у шведському парламенті з 1945 року див.: *Марценюк, Тамара. Інституційні засади регулювання гендерних відносин у Швеції // Організаційні та правові елементи інституційного механізму забезпечення гендерної рівності. — К.: ПРООН, 2010. — С. 113–114.*

^[7] ___ 'Quotas as a "Fast Track" to Equal Political Representation for Women: Why Scandinavia is No Longer the Model'. Presented at the American Political Science Association's Annual Meeting, Philadelphia, August 2003.

^[8] ___ *Азбука прав працюючих жінок і гендерної рівності. — 2-ге вид. — Женева: Міжнародне бюро праці, 2010. — С. 93–94.*

^[9] Див.: Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» № 2866–IV від 8 вересня 2005 року // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>

^[10] Див.: *Марценюк, Тамара*. Жінки Фінляндії: шлях до гендерної рівності // Информационно-просветительское издание «Я». — 2006. — № 3 (15). — С. 30–31.

^[11] Див.: <http://www.womenlobby.org/>

^[12] Див.: <http://50vidsotkiv.org.ua/>

^[13] Див.: *Марценюк, Тамара*. Шведська жіноча народна школа як приклад низового активізму в освіті та жіночому русі // Спільне: журнал соціальної критики. — 2011. — № 3. — С. 118–121.

^[14] Див.: http://www.europeanforum.net/gender_network

^[15] <https://www.facebook.com/wdnukraine/>

^[16] Інтерв'ю Тамари Марценюк із Мелані Вервір: «Я вважаю, що Україна заслуговує кращого!» // http://www.womeninpolitics.org.ua/news/Melan_Vervr_%C2%ABJa_vvazhaj_u_xho_Ukraina_zaslugovu%D1%94_kraxhogo%C2%BB

4 лютого 2019